

HASAN ÂLİ YÜCEL'İN “TÜRK EDEBİYATINA TOPLU BİR BAKIŞ” ADLI EDEBİYAT TARİHİ KİTABINDA DİVAN EDEBİYATI VE DİVAN ŞAİRLERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Dr. Öğr. Üyesi İdris SÖYLEMEZ*, idrisssoylemez@gmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.815265

Özet

Hasan Âli Yücel'e göre edebiyat, gelenek ve değerleri, siyasi veya sosyal hadiseler neticesinde yaşanmış değişimleri anlamak ve takip etme imkânı sunduğundan fazlasıyla önem arz etmektedir. Cemiyetin sosyal, kültürel, dinî ve siyasi öğeleriyle alakalı çok fazla bilgiyi uhdesinde barındıran edebiyat eseri, özelde divan edebiyatı eserleri, toplumsal değerlerin yeniden inşasında referans kaynakları olarak kabul edilmektedir. Türk milletine ait milli ve manevî kültürün izlerinin uzağında yeni bir vahada başlayıp olgunlaşan divan edebiyatı milli değil, Arap ve Fars kültürlerinin egemenliğinde varlık bulan, taklidi değerleri ihtiva eden bir edebiyattır. Bu yüzden Türk kültürüne, diline, anane ve örfüne dair uhdesinde oldukça az bilgi ve birikim yer almıştır. Edebiyatın milliliği gün ile dün arasında ilişki kurduğu ölçüde mümkün olabilir. Divan edebiyatı Türk milletinin dününü yok saymış, gün ile dün arasına kalın duvarlar örmüştür.

Hasan Ali Yücel, Türk edebiyatının dönemlere ayırırken edebiyat ve cemiyet arasında var olan ilişkiden hareket etmektedir. Bu dönem edebiyatı içerisinde yer alan Halk ve tasavvuf edebiyatını milli kültürün yansıtıcısı olarak kabul ederken, Arap ve Fars edebiyatının taklidiyle şekillenmiş Divan edebiyatını, milli kültürden uzak bir edebiyat olarak değerlendirmektedir. Hasan Ali Yücel'in “Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış” adlı eseri, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Eserin üçüncü bölümü altmışaltı sayfadan ibaret olup dört alt başlıktan oluşmaktadır. Eserin üçüncü bölümünden hareketle oluşturduğumuz çalışmamız, divan edebiyatı ve divan şairleri ile alakalı olarak Hasan Ali Yücel'in dil ve muhteva üzerinden yapmış olduğu değerlendirmeler çerçevesinde şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Ali Yücel, Edebiyat, Edebiyat Tarihi, Divan Edebiyatı, Kültür

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Makale Geliş Tarihi : 23.10.2020 Makale Kabul Tarihi: 03.12.2020

HASAN ALI YÜCEL'S INTERPRETATION OF THE DIWAN LITERATURE AND THE DIWAN POETS IN HIS BOOK “A COLLECTIVE CONSIDERATION OF TURKISH LITERATURE”

Abstract

According to Hasan Ali Yücel's points of view, literature is highly important as it provides an opportunity to understand and track the traditions, values and important changes which are happened through the social and political events. Literary works, especially the literary works of diwan, which contain a lot of information about the social, cultural, religious and political elements of the society, are accepted as reference sources in the reconstruction of social values. The Diwan literature is a literary period that started and matured in a new oasis away from the influences of the national and spiritual culture of the Turkish nation. The Diwan Literature is not a national literature, on the contrary it is a literary period that existed under the influences of Arab and Persian cultures and contains imitative values. For this reason, it gives a very limited knowledge about Turkish culture, language, tradition and customs. The nationality of literature can be measured by the possibility of an established relationship with the past; the Diwan literature has built thick walls between today and yesterday as a period that ignores the yesterday of the Turkish nation.

As Hasan Ali Yücel divides the Turkish literature into periods, he discusses this divisions through the framework of the relationship between literature and society. While regarding the folk literature and the Sufi literature, which are included in the literature of this period, as the reflector of the national culture, he considers the diwan literature, which has continued for more than six centuries, as an imitation of Arabic and Persian literature and as an outsider type of literature to the national literature and an obstacle between the national period and the current. Hasan Ali Yücel's work *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış* (*A Collective Consideration of Turkish Literature*) consists of an introduction and three parts. The third part of the work consists of sixty-six pages and four subtitles. Based on the third part of the work, our study has been created within the framework of the evaluations made by Hasan Ali Yücel on language and content of the diwan literature and its poets.

Keywords: Hasan Ali Yücel, Literature, History of Literature, The Diwan Literature, Culture.

Giriş

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin etkili şahsiyetlerinden ve devlet adamlarından olan Hasan Ali Yücel (1897-1961), dönemin eğitim ve kültür hayatının olgunlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Hasan Ali Yücel felsefeci, tarihçi ve şair kimliğiyle tanınmaktadır¹. Cumhuriyet ilkelerinin yerleşmeye başladığı ilk dönemde sekiz yıl boyunca Milli Eğitim Bakanlığı görevinde² bulunan Hasan Ali Yücel, dönemsel ilke ve kaidelerin toplum içinde karşılık bulması maksadıyla fazlaca gayret göstermiştir. Yeni değerlerin gelişmesi ve yerleşmesi hususunda kaleme aldığı makaleleri ve kitaplarıyla kültürel birikimini fazlasıyla ortaya koymuştur. Modern toplumun yeni değerler çerçevesinde kaim olması gerektiği düşüncesinden hareket eden genç Cumhuriyet'in yeni bir gelenek oluşturmaya yönelirken Hasan Ali Yücel de, önceki geleneğin yenisiyle çelişmeyecek unsurlarını da içerek şekilde bir kültür aktarımını sağlamak için edebiyatı önemsemiş, gerek yazdığı, gerekse bakanlığı esnasında batıdan, doğudan ve yerel unsurlardan bir araya getirip çevirttiği³ veya güncelleştirdiği eserleri genç dimağların faydasına sunmuş idealist biridir⁴. Devletin kuruluş ilkelerine paralel bir anlayış çerçevesinde sosyal, kültürel sahada ve eğitimde izlenecek yolun esaslarını belirleyen bir konumdan hareket etmiş, sosyal değişimleri kendi gerçekliği içerisinde dikkate almış, değişimlerin⁵ kitlelere mal olması için de edebiyat önemli bir alandan yararlanmıştır⁶. Yazdığı yazılar ve yaptığı çalışmalarla bir döneme damgasını vuran Hasan Ali Yücel, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde çağdaş düşüncenin oluşmasına önemli katkılar sunmuştur⁷. İnsan, kendi derinliklerinden ibarettir anlayışı, Hasan Ali Yücel'i tanımlamak için gayet uygundur⁸. Zira o kuşanmış olduğu aydın, gelişimci ve yenilikçi kişiliğiyle, Batı ve Doğu medeniyetine ait unsurları hayatında ve eserlerinde mezcedebilme başarısı göstermiştir. Bu çerçevede bireyi yeni değerler çerçevesinde eğitmeyi

¹ Ayhan Uçar, "Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde Orta Öğretimde Gerçekleştirilen Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Ankara, 2009),12.

² A. Ferhan Oğuzkan, "Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri", Editör. H. Bahir Sorguç, (Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayınları, 1987), 628.

³ Ali Ekber Polat, "Hasan Ali Yücel Dönemi ve Plastik Sanatlar", (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Edirne 2011), 43.

⁴ Murat Uraz, Hasan Âli Yücel: Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları, İstanbul: Semih Lütfi Yayınevi, 1938,17.

⁵ Öner Yağcı, "Hasan Ali Yücel, İnsan Ve Edebiyat", *Hasan Âli Yücel*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları), 225.

⁶ Öner Yağcı, "Hasan Ali Yücel, İnsan Ve Edebiyat", s.225.

⁷ Osman Bolulu, "Hasan-Âli Yücel'in Şiirleri ve Şairliği", *Hasan Ali Yücel Günleri, 26-27 Aralık*. Ankara: Edebiyatçılar Derneği 1997),126-127.

⁸ Ayrıntılı bilgi için Bakınız. Mehmet Emiralioğlu, *Hasan Âli Yücel*, (Ankara:Emel Yayınları, 1967), 6.

amaçlayan önemli bir kalem sahibi, aydın ve devlet adamıdır. Genç cumhuriyetin yenilikçi anlayışını benimserken ya da benimsetirken, modern hayata uygun bulduğu geleneksel değerlerden de uzak kalmamış, Mevlana ve Mevlevilik esasları üzerine koca bir hayatı inşa etme yoluna gitmiştir⁹. Genç cumhuriyetin ilkeleri kadar modern yaşam değerlerine engel teşkil etmeyen dinsel ve geleneksel ilkeleri de önemsemiştir¹⁰. Farklı kültür sahalarını bir arada mezcedebilme başarısı gösteren Hasan Ali Yücel, yaşadığı dönemde ve sonraki dönemde tam manasıyla anlaşılammış kişilerdendir. Nitekim Peyami Safa onu “Alaturka davranışlı, doğu zevk ve adetlerine bağlı, dini inançlara sahip bir ruh adamı olarak tanımlar”¹¹. Bu durumda Hasan Ali Yücel, ne Doğulu ne Batılı ne de kendi döneminde etkili olan İslamcılıkla anılacak kadar dini bir figürdür. Bununla beraber, tekke ve zaviyelerin kapatılmış olmasına rağmen, Mevlevî kimliği sahiplenen bir şahsiyet olarak sosyal yaşamda temeyyüz etmiştir.

Hasan Ali Yücel açısından edebiyat, toplumun beslenme kaynağı olduğu kadar, hareket noktası ve hatta varlık noktasıdır¹². Bu kapsamda, varlığını korumak isteyen toplumların ve milletlerin edebi bir duruşa ve dile ihtiyaç duyacağını düşünmüş ve yeni rejimin ilerlemesini sağlayacak bir edebiyatın ve dilin yerleşmesi doğrultusunda çaba sarf etmiştir¹³. Geçmişte olduğu gibi, yeni dönemde de toplumun edebiyat ve edebiyat eseri ile dönüşebileceği, bu dönüşümün kalıcı bir ruh haline varacağını savunmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı döneminde hazırladığı müfredat programında durumu şu şekilde izah eder: “Edebiyat tedrisatının aslı hedefi millî ve medenî hayatın muhtelif ceplerine makes olan eserlerle talebenin fikrî ve hissî alâkasını temin etmek”tir¹⁴. Ona göre edebiyat bir yaşam biçimi olduğu gibi bir düşünce sistemidir. Medeniyet tarihinin önemli bir parçası saydığı edebiyat bilinmeden, Türk kültür hayatının da bilinmeyeceği fikrindedir¹⁵. Bu saikle de kişiliğin kurucu ögesi, değerlerin yani milli kimliğin inşacısı konumunda bulunan Türk edebiyatının, sözlü ve yazılı dönemi ile onun devamı niteliğindeki geçiş dönemi edebiyatı

⁹ Ayhan Uçar, “Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde Orta Öğretimde Gerçekleştirilen Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi”, 19.

¹⁰ Yüksel Bilkay Yasul, “Hasan Ali Yücel’in Din ve Tanrı Anlayışı” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Kayseri 2019), 25.

¹¹ Peyami Safa, “Hasan Âli Yücel”, *Son Havadis*, İstanbul, 11 Mart 1961.

¹² Hasan Âli Yücel. *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, (İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932) 5.

¹³ İbrahim Özen, “Hasan Âli Yücel’in Edebiyat Tarihçiliği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 2521-2532, Ankara-Turkey, 2525.

¹⁴ Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994),186.

¹⁵ İbrahim Özen, “Hasan Âli Yücel’in Edebiyat Tarihçiliği”, 2525.

eserlerindeki değerlerin Mevlana ve Yunus Emre'nin üzerinden yeniden okunmasını önemsemiştir¹⁶.

Tanzimat'tan beri edebiyatın öğreticiliği görüşünü savunmuş aydınların¹⁷ fikri çerçevesini takip eden Hasan Ali Yücel, modern dönemde bireyi eğitmek için edebiyattan faydalanılabileceğini düşünmüş, edebiyatı, değişimin ve inkılâpların yerleşmesinde bir vasıta olarak görmüştür. Ona göre, öteden beri Türk toplumunun düşünce yapısının şekillenmesinde temel rolü oynayan edebiyat ve edebiyatçı, yeni dönemde de inkılâpların toplumda kalıcı bir değere dönüşmesini sağlayacak yegâne gücü¹⁸.

Edebiyat ile ilgili görüşlerini çeşitli çalışmalarında serdeden Hasan Ali Yücel'e göre, kadimin inşa dönemlerinde önemli bir yere sahip olan divan edebiyatı, halk edebiyatından farklı olarak, miadını doldurmuş, çağdaş zamanın inşasında hiçbir etkiye sahip olmayan, önemli fakat eskimiş bir gelenektir. Bu bakış açısıyla birlikte divan edebiyatını eleştiren Yücel, dönemin şiiri ve şairleri ile alakalı olarak kimi değerlendirmelerde bulunur. Divan edebiyatımızın önemli şairlerine ait birtakım bilgilerini içeren "Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış" kitabında, divan edebiyatının hem olumlu hem olumsuz taraflarını birlikte ele alır. Yeni bir dönemin temelini atma eğiliminin güçlendiği bir zaman diliminde, devlette önemli bir görev üstlenen Hasan Ali Yücel, toplumsal alanda yeni bir hayat anlayışının temellerini atma düşüncesindeydi. Bu çalışmamızda yaptıkları kadar, söyledikleri ve yazdıklarıyla da döneminde gündem olmuş Hasan Ali Yücel'in "Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış" kitabından hareketle Divan edebiyatı hakkındaki değerlendirmelerini ele alacağız.

1. Tarihi Süreçte Divan Edebiyatı ve Şairler

Hasan Ali Yücel, divan edebiyatının kaynaklarından, dönemlerinden ve şairlerinden bahsederken meseleyi bir bütün olarak ele alır. Bu durumla alakalı kanaatlerini bu bütün çerçevesinde dile getirmektedir. Bin yıla yakın bir süredir Türk edebiyatı sahasında etkili olan Arap ve Fars edebiyatı ve bağlantıları etrafında olgunlaşıp önemli eserler veren divan edebiyatı, çağın şartları gereği yerini hızlıca Batılılaşma geleneği etrafında sistemleşen modern edebiyata bırakmaktadır. Divan edebiyatı, X. asırdan bugüne belli koşullar ve şartlarda Arap ve Fars edebiyatlarının tesiriyle gelişerek ve farklılaşarak, tekâmülünü XVI.

¹⁶ Musa Kaval, Yunus Emre ve Mevlâna'nın Eserlerinde İnsan ve Tekâmülü, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(2013),s.103.

¹⁷ Mermi Uygur, *İnsan Açısından Edebiyat*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1975), 1-158.

¹⁸ Hasan Ali Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, (İstanbul: İletişim Yayınlar, 1989),221.

yüzyılda tamamlamış, XVIII. yüzyıldan itibaren de gücünü kaybedip günün koşulları içerisinde yerini XIX yüzyılın ikinci yarısında modern edebiyata bırakırken azda olsa varlığını günümüze kadar sürdürme gelmiştir¹⁹. Elbette edebiyat da diğer toplumsal değerler gibi birden mükemmel bir hâle vasıl olmadığı gibi toplumun ana arterlerinden birden bire çekilip gitmesi de söz konusu değildir. Bununla beraber bizim toplumumuz açısından modern dönemin başlangıcı olan 1860 tarihinden itibaren geleneğin basit bir kopyası olmaktan başka bir işe yaramayan ve can çekişmekte olan divan edebiyatı ve şairleri, toplumun reel yaşantısından ve gerçeklik değerinden fazlasıyla uzak kalmıştır. Esasen Arap ve Fars dili ile değerlerinin tasallutunda gelişen bir dönemin tamamlayıcısı rolünü oynamış, hem dil hem de içerik olarak milli ve yerli olamamıştır. Divan edebiyatı, topluma dair hiçbir değeri gerçek manasıyla yansıtmayan yapay bir edebiyattır. Halka ait olmayan kimi değerlerin sergilendiği bir müze olarak kabul etmektedir.

Edebiyatı etkili bir güç sahası olarak kabul eden Hasan Ali Yücel, toplumu edebiyatın kurucu gücüyle²⁰ yeniden dizayn etmenin gereğini vurgular. Yücel, toplumların gelişim hallerinin ve düşünce değerlerinin bu edebî eserlerde saklı bir hâlde durduğunu ve eserlerin bu gözle okunması gerektiği kanaatindedir. Bu çerçevede hayatı edebî düşünce parametreleri, yani toplumu yansıtmaya gücüne ve değiştirme gücüne sahip eserle birlikte okuma düşüncesindedir. Bu gerekçeden hareketle Edebiyatı eserden hareketle ele alan Yücel, divan edebiyatına eleştirel yaklaşırsa da, onun önemli taraflarını dile getirmekten ve eserlerine konu edinmekten de geri durmaz. Bu edebiyatın zirve noktasını Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılında gören yazar X. yüzyıldan bu yana divan edebiyatının gelişim tarihini bir bütün olarak ele alıp ürünlerini kendi dönemi açısından değerlendirmektedir. Hasan Ali Yücel, Arap ve Fars edebiyatının taklidi olarak başlayan süreçte milli olmayan bir dilin imkânları dâhilinde, süreç içerisinde toplumu farklı boyutuyla yansıtmaya çok önemli eserlerin ortaya konduğunu da kabul etmekte ve bu hususta Fuzuli, Baki, Nefi ve Nabi misali büyük ve etkili şairleri örnek göstermektedir. Bununla beraber devletin kaderinden kaçamayan bir edebiyat olarak divan edebiyatının, devletin zayıflamasıyla zayıfladığını ve miadını doldurduğunu dile getirmektedir. Büyük şairlerin elinde aslından, yani Arap ve Fars edebiyatından daha büyük ve etkili bir edebiyata dönüşen Divan edebiyatının, milli değerlerin yansıtamadığından güç kaybettiğini ve yok olup yittiğini ifade etmektedir.

¹⁹ Ferdi Kiremitçi, XX. Yüzyıl Türk İslam Edebiyatı Tarihi", *Türk İslam Edebiyatı*, Editör. Metin Hakverdioğlu - Aynur Kurt, (İstanbul: Lisan yayıncılık,2019)327.

²⁰ Kani İrfan Karakoç, *Ulus-Devletleşme Süreci Ve Türk Edebiyatı'nın İnşası (1923-1950)*, (Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2012),7.

Divan edebiyatını yapay bulan Hasan Ali Yücel, söz konusu eserinde Divan edebiyatını lisan, tarih, içerik ve sanat düşüncesi bakımından eleştiriye tabi tutar. Gittikçe kan kaybeden Divan edebiyatını öteden bugüne halkın sorun ve meselelerini ele alma bakımından fazlasıyla kifayetsiz hatta yetersiz görür. Bu düşünceler çerçevesinde divan edebiyatının düşünce dünyasına eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutan Hasan Ali Yücel'in Divan edebiyatı ile ilgili değerlendirmelerini iki başlık halinde ele almak mümkündür.

1.1. Divan Edebiyatının Dil Hususiyetleriyle Alakalı Değerlendirmeleri

Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet dönemindeki ilk dil çalışmalarına yakından tanıklık etmiş bir aydın ve devlet adamıdır. Kadim gelenekten kopup modern döneme kapı aralayan bir toplumun yeni bir dünyanın eşliğinde bulunduğunu fark etmiş birisi olarak, modern döneme uygun insan yetiştirmek için dili önemli bir araç olarak ele almıştır²¹. Bilgin dili ile halka mahsus konuşma dili arasındaki makasın divan edebiyatı döneminde fazlasıyla halkın aleyhine açıldığını ifade ederek²² yeni dönemde ortaya konulan dil anlayışını yani dilin sadeleşme meselesini, halkın dili etrafında ele alır. Divan edebiyatı eserlerinde dönemin şairleri ve nasirleri tarafından kullanılan dili de bu esastan hareketle eleştiriye tabi tutar.

Edebiyatı bir bütün olarak tanımak, anlamak, tanımlamak ve belli bir değer çerçevesinde ele alıp incelemek veya özümsemek, ondan yeni bir değer elde etmek her şeyden önce Türk dilinin dönemlerini ve lehçelerini tanımakla mümkündür²³ diyen Hasan Ali Yücel, geniş bir coğrafyaya dağılmış Türk milletinin farklı coğrafyalarda farklı dil ve kültürlerden etkileniyor olmasını doğal bir durum saymaktadır. Ona göre, bütün bu etkileşime rağmen, Türk dili, köken ve kalıplaşmış kullanımlar itibarıyla hiçbir bozulmaya uğramamıştır²⁴. Karşılaşmış oldukları kadim kültürlerin dilleri yerine öz dilleriyle kimi eserler ortaya koyarak halkına hitap eden şairler ve yazarlar, bu yolla dillerini de dillerinin yaslanmış olduğu kadim değerlerini de korumuştur. Moğol baskısı neticesinde sıkıntılı bir süreç yaşayan Türk milleti, Ali Şîr Nevâ'i misali büyük bir âlim ve edibin kaleminden çıkan Türkçe eserlerle dilini ve dolayısıyla manevi birliğini koruyabilmiştir²⁵. Bu durumu edebi eser ile dil arasındaki sağlam ilişkinin sonucudur. Tarihin bütün dönemlerinde farklı komşularla birliktelikler kuran Türk milleti diğer alışverişlerin yanı sıra, dil bağlamında

²¹ Canan Kerimoğlu, "Hasan Âli Yücel'in Dil Ve Edebiyata Bakışı", *Hasan Âli Yücel*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları), 249.

²² Kerimoğlu, "Hasan Âli Yücel'in Dil Ve Edebiyata Bakışı", 251.

²³ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 98-106.

²⁴ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 103.

²⁵ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 104.

kelime alışverişinde bulunurken, hiçbir hal ve durumda kendi dilini terk etmiş değildir. Osmanlı lehçesini bu anlamda Türk dilinin zirve döneminde kullanılan Türkçe olarak kabul eden Hasan Ali Yücel dönemin kimi şairlerini Türkçeyi bu dönemde yabancı etkiye açık hâle getirip Türk diline ait özün yok olmasına sebebiyet verdikleri için eleştirmektedir:

*Âşık Paşa, Şeyhi, Süleyman Çelebi, Sinan Paşa, Baki, Ruhî, Nabi, Nef'i, Nedim, Şeyh Galip gibi büyük şairler yetiştiren bu edebi lehçe, Türkçenin özünü yabancı unsurların yığını altında bırakmıştır. Ümmet devrinin mahsulü olarak kuvvetli olduğu hâlde milli kültür yönünden çok arık kalmıştır.*²⁶

Edebiyat tarihimizi, söz konusu kitabında, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası dönemler çerçevesinde²⁷ ele alan Hasan Ali Yücel, ilk dönem edebiyatını bütünüyle yerli ve milli olarak kabul etmektedir. Bu ilk dönemi sözlü edebiyat dönemi ve yazılı edebiyat dönemi olarak ikiye ayırmakta, yazılı edebiyat dönemini de kapalı dönem edebiyatı olarak andığı Göktürk edebiyatı ile dış etkilere açık olmakla beraber milli değerini koruduğunu belirttiği Uygur edebiyatı başlıkları altında ele almaktadır²⁸. Zira bu edebiyatların her biri, farklı konular içerse de, dil tamamıyla halkın konuşup anlaştığı dil olan Türkçedir. Yani dışarıdan alınan kimi konular dahi dilin değerleri çerçevesinde yeniden kurgulanmış ve bu haliyle edebî eserin konusu haline getirilmiştir. Medrese ve dolayısıyla ilim dilinin Arapça, edebiyat dilinin Farsça olması halkın ve kimi âlim ve aydınların Türkçeye ilgisinin zayıflamasına sebebiyet vermemiştir. Geçiş döneminde bu milli ruha sahip şairlerin ortaya koymuş oldukları eserler bu ciheti ile milli dönem olarak addedilen dönemin devamı mahiyetindedir. Durumu Hasan Ali Yücel, bu dönemde yazılan ve İslami dönem Türk edebiyatının ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig üzerinden şöyle dile getirir:

*Vezninin aruz olması, müellifinin mesnevi tarzını kabul etmesi, İslam'ın Allah'ı yerine kullandığı Türk Ogan'ın yanında Allah'a sıfat olan Zülcelâl tabiri ve kıyamet, halâyık, arş, hakke'l-yakin, şeriat gibi dini ıstılahları kabul etmesi bu eserde İslam izlerinin varlığını göstermektedir. Buna mukabil, içindeki öz Türkçe kelimelerle Kutadgu Bilig, bir dil haznesidir. Hele Türk yaşayışı ile düşünüşünü ve Türk töresini gösteren cihetler yönünden bu eser, yüksek bir kültür abidesidir.*²⁹

Böylece Kutadgu Bilig ve daha sonrasında yazılan Atabetü'l-Hakayık ve Divan-ı Hikmet, Türklerin Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle divan edebiyatı tarzında kaleme aldıkları öncü eserler olmakla beraber, Türk edebiyatının öteden beri milli kimliğe ve dile

²⁶ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 107.

²⁷ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 13-14.

²⁸ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 13.

²⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 108.

dair sağladıkları önemli bilgilerden hareketle yüksek bir kabule erişmişlerdir. Durumu Hasan Ali Yücel şöyle dile getirir:

Yalnız şunu unutmamalıdır ki içinde İslami tesirler görülmekle beraber saydığımız bu eserleri Divan edebiyatının tesis etmiş ve kendi yolunda mükemmelleşmiş bulunduğu devirdeki eserlerle kıyas edilirse Türk dilinin özlülüğü bakımından çok temiz ve çok Türkçedirler. Eğer dilce bu eserlerin sahiplerinde görülen dikkat, Divan edebiyatının sonraki mensuplarında bu kadarcık olsun var olsaydı mana yönünden kaybeden milli edebiyatımız hiç olmazsa şekilce asliliğini muhafaza edebilirdi.³⁰

Hasan Ali Yücel, edebiyat tarihi konulu bu çalışmasında ilk dönemde klasik edebiyatın verileriyle ortaya konan ilk eserleri dil bakımından mukayeseli olarak ele almaktadır. Bu kapsamda, Kutadgu Bilig, Divan-ı Lüğati't-Türk ve Divan-ı Hikmet'i daha sonraki dönemlerde kaleme alınmış olan divan edebiyatı eserleriyle içerik, biçim ve dil hususiyetleri bakımından karşılaştırarak divan edebiyatı şairlerini, mana ve şekil bakımından Türk edebiyatını terk etmekle eleştirmektedir.

Türkler İslam medeniyetiyle VIII. asırdan itibaren, önce Müslüman Araplar ve kendilerinden bir müddet önce Müslüman olan Farslar ve onların gelenekleri üzerinden tanıştılar. Kadim dönemden bu yana tanıştıkları Farsları ve Fars kültürünü yakından tanıyan Türklerin, İslam medeniyeti ile kurmuş oldukları bağ tamamıyla Farslar üzerinden sağlanmıştır³¹. Kimi direnmelere rağmen İslamî kültürü benimseme uğraşında olan Türkler, Araplardan ziyade kültürel değerlerin transferi hususunda Farslarla diyalog halinde olmuşlardır. Bu durumda dil, dış baskıların etki sahasına açık hâle getirilmiştir³². Yücel, edebî eserin dil ve muhteva itibarıyla dış etkiye açık hâle gelmesini taklitçilik olarak ifade eder ve tenkitlerini bunun üzerine inşa eder:

Onun içindir ki İslamileşmiş İran edebiyatında dil ve düşünüş bakımından milliliğini kaybetmiş neler varsa, onların hepsini söyleyiş tarzı ile nazım ölçüsü ve şekiller ile hatta zevk ve duyular ile Farsçayı taklit eden Divan edebiyatımızda da buluruz³³.

İslami geleneğin etkisiyle Arapça ve Farsçanın tesirinde kalan klasik edebiyat, yeni ve sunî bir dil üreterek halkın konuştuğu Türkçeden kopmuştur. Divan edebiyatı şair ve yazarları, İslam dininin etkisiyle Arapların ve Farsların meydana getirdiği ortak edebiyata

³⁰ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 114.

³¹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 142.

³² Ağâh Sırrı. Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. 3.Baskı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1972)413.

³³ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 116.

yönelmiş ve kendi kadim edebî geleneklerini dil esasları bakımından terk ederek milli olan dönem ile bağlarını yitiren bir edebiyat üretmişlerdir:

Divan edebiyatı, Türkçenin her üç edebî lehçesinde (Çağatay, Osmanlı, Azeri } dil yönünden özlülüğünü çok kaybetmiştir. Eski Uygur edebiyatında en mücerret mefhumları söyleyecek Türkçe kelimeler varken, yalnız İslamlığın Arap'ta ve Fars'ta yarattığı ortak edebiyata uymak zoru ile onları bırakmış, Arap ve Fars dilinden kelime almak göreneğine uymuşuz. Divan edebiyatçıları en basit düşünceleri bile olmak, etmek, eylemek, kılmak gibi yardımcı fiillerin yanına Arapça ve Farsça sözler getirerek anlatıyorlardı. Fevt olmak, feryat etmek, sebat eylemek, perişan kılmak gibi binlerce mürekkep fiiller böylece köksüz olarak, boş yere dilimize girdiler. Bu etti, eylediler de olmasaydı, birçok şairin şiirlerini, birçok yazıcıların nesirlerini Farsça sanmakta haksız sayılmayacaktık³⁴.

Bugün için eğer Türk edebiyatı, dünya edebiyatı sahasında önemli bir yere sahip değilse Fars edebiyatının gölgesinde kalan bir edebiyat ise şüphesiz bunun müsebbibleri ilk dönemden itibaren Türkçenin yetersizliğini dile getirip eserlerini Arapça ve Farsçanın etkisinde dile getiren şairler ve yazarlardır³⁵. Şiir yazma hususunda dilin yetersizliğini merkeze alan kimi şairler, manayı Türkçenin imkânları dâhilinde Yunus tarzında dile getirmeye gayret gösterelelerdi, bugün Türk edebiyatının bir başka merhalede etkili olacağı gerçeğini dile getiren Yücel, durumu şöyle delillendirme yoluna gitmektedir:

Âşık Paşa, Fuzuli ve başka birçok Divan edebiyatı şairi, Türkçeyi kaba ve işlenmemiş bulduklarını daima açıkça ve bazen da acıyarak yazmışlardır. Hâlbuki açık Türkçe ile söyledikleri zaman, onun gizlice var olan inceliğini meydana çıkarmış bulunuyorlardı. Milli dilde zevkleri o kadar bozulmuştu ki böylece kendi kendilerini yalancı çıkarmış olduklarının bile farkına varamıyorlardı. Eğer tuttıkları yolun sapağını görüp de emeklerini doğru yana çevirebilmiş olsalardı ana dilimiz, yavaş ve emniyetli yürüyen bir tekâmülle kendi yatağında akan bir ırmak gibi etrafından su ala ala verimli ve diri bir hâle gelmiş bulunurdu. Başka bir bakımdan divan edebiyatının dilce özünü kaybetmesi, bir Klasik Türk Edebiyatı'nın var olmasına da engel olmuştur³⁶.

Meseleyi daha da derinleştirerek farklı veçheleriyle ele alan Hasan Ali Yücel, İslam medeniyeti sahasına giren Türklerin, geçmiş gelenekten getirdikleri kimi değerleri, dönemdeki Arap ve Fars edebiyatının tesiriyle terk ettiği düşüncesindedir. Bu terketme, köksüz bir edebi döneme yol açmıştır. Buna bağlı olarak şairler ve yazarlar, Türk edebiyatına

³⁴ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 148.

³⁵ Nesrin Feyzioglu, “*Garib-Name Üzerinde Bir İnceleme*”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Erzurum 1996), 126.

³⁶ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 148.

ve elbette dilin güçlenerek yaşayabilmesine olumsuz etkide bulunarak ciddi zararlar vermiş, böylece edebiyatlarının, dünya edebiyatları içerisinde klasik olarak kabul edilmesinin önündeki en önemli engeli teşkil etmişlerdir:

Onun içindir ki Divan edebiyatı, bazılarının sandığı gibi Türkçeye, onu incelterek ve zenginleştirerek bir şey kazandırmamış, belki kazandırmış gibi görünen noktalarda ona birçok şeyler kaybettirmiştir. Bu yüzden divan edebiyatı klasik bir edebiyat olamamış, dünya edebiyatları içinde mühim bir yer alamamıştır³⁷.

X. asırdan itibaren şairleri dil ve mana değerleri itibariyle kadim Türk geleneğinden kopmakla eleştiren Yücel, bir önceki dil dünyasından kopuk eserler veren şairleri, bu sebepten ötürü kendilerinden sonraki döneme de örneklik teşkil etmedikleri için³⁸ klasik edebiyat dünyasına ait kabul etmez. Kadim dil havzasından çeşitli nedenlerle kopmuş divan edebiyatının, halkın dil ve muhayyilesinden de fersah fersah uzaklaştığı için asla kalıcı olmayacağını vurgulaya Yücel, gelenekten kopukluğu ya da geleneğe yaslanmama meselesini divan edebiyatı sahasında eserler ortaya koyan şairlerin bu millete ve dolayısıyla milli kültüre yapmış oldukları kötülük çerçevesinde ele almaktadır:

Dilde özlülüğün bozulması, divan edebiyatının halka yayılmasına da engel olduğu için köksüz bir ağaç gibi kalmış, dışından görülen kocamanlığa karşı millet vicdanında derin bir iz bırakmadan yıkılıp gitmiştir. Divan edebiyatının özsüzlüğüne, asırlarca yaşamış bir cemiyet müessesesinin cemaat vicdanında ufak bir acı bile bırakmayarak çökmesinden daha canlı bir delil bulunamaz. Milattan dokuz asır önceye ait olduğu hâlde bir Odise veya İlyada, Şeyh Galib'in daha dün yazılmış sayılacak kadar yeni olan Hüsn ve Aşk'ından çok yaşıyor, daha pek çok da yaşayacak. Bu neticeleri görüp atalarımızın ne kadar yanlış bir yolda yürüdüklerini anlamamak, anlayıp da acımamak ve kızmamak mümkün müdür?³⁹.

Eserin millilik vasfını belirleyen temel noktalardan birinin dil olduğunu dile getiren Yücel, dili önemli bir araç görmekle beraber, esasen insanın kadim tarihi ve genel insanlık mirası ile kurmuş olduğu ortak değerleri yansıtan eserlerin milli dil ile ortaya konulmasını önemsemektedir. Bu anlayışa bağlı olarak Farsça yazılmasına rağmen Mevlana'nın Mesnevi'sini Türk ve milli kabul eder⁴⁰. Zira bu kıymetli eser kadim olan ile yeni olanın arasında insanlığın ortak değerleriyle önemli bir kompozisyon oluşturma becerisi göstermiş ve Anadolu'da neşet eden kadim Türk kültür ruhunu yansıtan bir eser olabilmıştır.

³⁷ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 149.

³⁸ Şükran, Yurdakul. "Hasan-Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği", *Hasan Ali Yücel Günleri*, 26-27 Aralık. (Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1997),101.

³⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150.

⁴⁰ Şinasi Özdenoğlu, *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi*,(İstanbul: İnkilap Kitabevi,1949),76.

Divan edebiyatı sahasında kimi şairlerin nesir eserlerle tanındığı bilinmektedir. Bununla beraber edebi metni dil esası üzerinden değerlendiren Yücel, ilk dönemde ortaya konan nesir eserlerinin sade bir dil ile kurulduğunu ve bozulmadığını daha sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerin ise ağır ve ağdalı bir dil ile yazıldığı ve öz Türkçeden uzaklaşdığı için bozulduğunu ve mesele edebî bir eser inşa etmek ise ilk dönem şair, yazar ve düşünürlerinin bunu başarabildiklerini ifade eder:

Divan edebiyatında nesrin, nazıma göre daha geç bozulduğu görülür. Mesela Kutadgu Bilig'in önsözündeki açık ve güzel Türkçe nesirden Fuzuli'nin Hadikatü's-süeda'sındaki maharetli, Farsça ve Arapçalı nesre gelebilmek için beş asır geçmiştir. XV. asırdan evvelki tefsir tercümelerinde, fıkıh kitaplarında, pek çoğunu bugün unutmuş olduğumuz birçok öz Türkçe kelimelere ve cümle şekillerine rast geliriz.⁴¹

Halkın dili ile âlimin dili arasında meydana gelen derin farklılıktan hareketle dil hususunda eleştirilerini sürdüren Yücel, sanatlı bir söyleyişi benimseyen, adeta eserlerini kelime oyunları ve bolca sıfatla anlaşılmasız kılan dönemin nasirlerine edebiyat anlayışı hususunda geriliğinden bahisle dili kullanma esasları çerçevesinde sert eleştiriler yöneltmektedir:

Türk dilini berbat eden, Türk düşüncesini dışı ile içi arasında hiçbir münasebet kalınmayacak şekle sokan bu kelimeci edipler, divan edebiyatının nesirde üstatları sayılmıştır. Nergisi'nin beş nesir hikâyeden mürekkep (Hamse) si, Veysi'nin (Siyer) iyle (Habname) si XIX. asra kadar divan edebiyatının şaheserlerinden addolunmuştur. O devrin edebiyat anlayışındaki geriliği bu takdirlerden de anlamak mümkündür.⁴²

Kullanılan dile ve ortaya konan edebî anlayışa bağlı olarak yazılan kimi eserlere ve yazarlara eleştiriler sunsa da aynı dönemde yazılan, Türk dilinin söyleyiş biçimini, değerini ve dil dünyasını Arapça ve Farsça kelimelere rağmen koruyan şair ve yazarları ise övmekten de geri durmaz:

Kırık cümleleri, Arap ve Fars kelimelerini çok kullanmakla beraber ifadesinin canlılığı ve açıklığı ile eski Türkçe nesirdeki yumuşaklık ve elastikliği bize duyuran Sinan Paşa, denilebilir ki Divan edebiyatının bu yolda tek kalmış bir şahsiyetidir.⁴³

1.2 Divan Edebiyatı Muhtevası Bakımından Değerlendirmeler

Muhteva bakımından yeni bir alanın değerlerini eserlerine taşıyan Farslar, nazım şekilleri ve nazım ölçüsü bakımından da Arap edebiyatına ait kimi edebî özellik ve düşünceleri

⁴¹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 134.

⁴² Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 134.

⁴³ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 135.

edebiyat sahasında değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu durumu yakından müşahede eden Türk şair ve aydınları yeni medeniyet sahasında vuku bulan duruma bigâne kalmamak maksadıyla, Araplardan Farslara geçmiş değerleri olduğu gibi benimsemiş ve bu çerçevede bin yıla yakın bir zaman diliminde sayısız eserler ortaya koymuşlardır. Bu durumda Türk mütefekkirlerinin kendi kültürüne yakınlık hissettiren kimi özellikleri daha rahat şekilde benimsediklerini ifade eden Hasan Ali Yücel, söz konusu eserinde Fars ve Türk edebiyatı kullanılan aruz'u, vezin konusundan hareketle ele alır. Ve kadim edebiyat geleneğimizde kullanılan hece veznine uygunluk arz eden vezinlerin Farsların etkisiyle kullanıldığı hususunda olumlu bir bakış açısına sahiptir:

Bunun için eski düzeni milli nazım ölçümüze benzeyen Fars şiirine uydurulmuş olan aruz vezni, doğrudan doğruya Arap'ın kullandığı aruzdan bize daha mülayim geldi. Divan edebiyatında kullanılan aruz, işte bu aruzdur⁴⁴.

Fars edebiyatının etkisinde gelişim imkânı bulan ve bin yıla yakın bir süre devam eden divan edebiyatında çok fazla kullanılmış olan ve İran edebiyatından edebiyatımıza geçen mesnevi nazım şeklinde yazılan eserler orijinal olmaktan bir hayli uzaktır. Hatta bu eserlerin büyük bir kısmı Farsçadan tercüme veya iktibas yoluyla alınmış ve edebiyatımıza kazandırılmıştır. Dil ve muhteva bakımından da bizim kültür havzamızdan kopuk ve dolayısıyla orijinal olmayan eserlerdir:

Bunların mühim bir kısmı ile burada zikretmediğimiz daha birçok mesneviler vardır ki hemen hepsi Fars edebiyatından ya tercüme, ya iktibas sureti ile vücuda getirilmişlerdir.⁴⁵

Yücel'e göre, İran ve Arap edebiyatını taklit eden kendi içerisinde orijinal bir değer üretmeyen bir edebiyat olması ve nazirecilik çerçevesinde eserlerin hep birbirinin benzeri olması divan edebiyatının yaşamasının önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Zira Fars edebiyatının basit bir taklidi olup Türk milletinin kültürel değerlerine ait herhangi bir bilgiye ve değere sahip olmayan, gerçeği ele alıp işlemekten uzak, soyut esaslar üzerine kurulu bulunan bir edebiyat olduğu düşüncesindedir:

Bunun neticesi, taklitçilik olmuştur. Tezkereleri dolduran birçok şair, hep birbirlerine nazire söylemişlerdir. Birbirlerinden ayrılıkları, seslerindeki incelik ve kalınlıktan ibaret kalmış arılar gibi asırlarca aynı nağmeyi vızıldayıp durmuşlardır. Bu hükümde ne kadar haklı olduğumuz, bir nazire mecmuasını alıp bakmakla pek kolay görülebilir. Bu derece hayattan uzak kalmış bir edebiyatın yaşayamamasından daha tabii ne olabilirdi.⁴⁶

⁴⁴ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 117.

⁴⁵ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 135.

⁴⁶ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 128.

Bununla beraber Fuzuli ve Şeyh Galib misali kimi şairler, divan edebiyatında sıkça ele alınan konulardan “Leyla vü Mecnun” konulu ya da aşk konulu mesnevileri orijinal bir değer çerçevesinde yeniden yazan şairlerden ise övgü ile bahsetmektedir:

Fakat Divan edebiyatımızda Leyla ve Mecnun'un en değerli yazıcılar bunlar arasına koymadığınız Fuzuli ile Şeyh Galib'tir. Gerek dış, gerek iç bakımından Fuzuli'nin (Leyla ve Mecnun'u) ile bu hikâyenin tam sembolik bir hâle getirilmiş şekli olan (Hüsn ve Aşk'ı), kendi neveleri arasında birer sanat şah eseridir.⁴⁷

Divan edebiyatı, İslami dönem Türk edebiyatı içerisinde şekillenmiş, İslam dininin temel kaynaklarından Kur'an-ı Kerim ve hadisten ile bu iki kıymetli kaynağın anlaşılması ve pratize edilmesine odaklanan tefsir, kelam gibi değerlerle bütünleşerek yeni bir zaviyede olgunlaşmıştır. Tarihsel süreçte etkili olan mistisizm ya da İslami dönemdeki adıyla tasavvuf en önemli beslenme kaynaklarından biri olmuştur. Bununla beraber Yücel, şiirlerinde tasavvufu anlatan şairlerle şiirlerinde tasavvufi remz ve kavramları konu edinen şairleri birbirinden ayırmaktadır. Hasan Ali Yücel, birinci grupta saydığı tasavvuf edebiyatı veya tekke edebiyatı şairlerini, dili kullanma ve halk edebiyatında etkin bir değere sahip Yunus misali söylemeyi önemsemelerinden dolayı yerli ve milli olarak kabul etmektedir. İkinci mektebi yani divan edebiyatı şairlerini ise tasavvuf dünyasına ait kimi remz ve alametleri hakiki hâlin inşasından farklı bir nedenle hokkabazlık yapmak amacıyla kullandıklarını, kelime ve kavramları esas anlamlarından kopararak edebî bir hâlin inşa edildiğinden bahisle dönemin edebiyatını ve şairlerini eleştirmektedir:

Eserlerinde felsefe olarak sofilik görünen Baki, Nef'i, Nabi mizaç bakımından asla derviş meşrep değildiler. Baki; âlim bir medrese mensubu; Nef'i, biraz önce söylediğimiz gibi icabında başkalarının zayıf ve kötü taraflarına hücum eden bir hicivci; Nabi, sofi: bir ahlak ve kâinat telakkisini eserlerinde tekrar ettiği hâlde derviş sayılmayacak bir şair idi. Bunun içindir ki bu türlü şairler tasavvuf fikirlerine samimi olarak bağlanmadıklarından sun'i kalmışlardır. Divan edebiyatında bol bol rast geldiğimiz (bezm, dest, pir-i mugan, harabat, zencir, zülf, gül, bülbül) gibi remz olarak kullanılan sofiye tabir ve istihlaları divan şairlerinin ancak kelime hokkabazlığı etmek için kullandıkları birer aletten başka bir şey değildir. Bilhassa on yedinci asrın ikinci yarısından sonra yetişen şairlerde tasavvufun, insan iradesini ehemmiyetsiz gören ve varlıkta şairliği pek amiyane bir şekilde kabul eden düşünüş tarzı tam bir (Kendini severlik: Egoizme)e varmış; iyilikle kötülüğü birbirinden ayırmayacak kadar

⁴⁷ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 130.

ahlak bakımından bozulmuş, “Şarap iç, güzel sev, bir günlük ömrünü hoş geçir.” öğütler ile hülasa edilecek bir derekeye düşürülmüştü⁴⁸.

Hasan Ali Yücel, divan edebiyatı ve edebiyatçılarının yetiştikleri ve eğitim aldıkları yerleri, Arap ve Fars ilim geleneği çerçevesinde dönemin koşulları içerisinde önemli bir yere ve etkiye sahip olan medrese ve çevresi olarak göstermektedir:

*Divan edebiyatının kuruluş sürdüğü devirler tam bir ümmet devri olduğu için o çağlarda yaşayanların ilim kaynağı, İslamlığın temellerini bir sistem haline getiren medrese olmuştur.*⁴⁹

Kadim geleneğin eğitiminde önemli bir yere sahip olan medreselerde takip edilen eğitim esas ve usullerinin, Yunan Felsefesi etkisindeki skolastik felsefe ile birlikte halk arasında etkili olan tasavvufi değer sisteminin, reel olmayan bir anlayışa kapı araladıklarını dile getirmektedir. Dönemin şair ve yazarlarının halkın gerçek yaşamından hareketle herhangi somut bir konuyu anlatma yoluna yönelmedikleri ve ancak soyut bir değer çerçevesinde hayatı anlamlandırma gayretine girdiklerini, eserlerinin bu yüzden halk nezdinde gerekli karşılığı bulmadığını dile getirmektedir:

*Bu edebiyat en köklü vasfı ile kelimecidir. Orta çağlarda Eflatun'un fikirler nazariyesi ile Pisagor'un adet nazariyesi, bütün varlığı fikirler ve adetlerle izah etmekte umumi bir telakki olmuştur. Divan edebiyatının yaşadığı devirlerde gerek dinden, gerek medresenin skolastik dediğimiz felsefesinden ve gerek tasavvuf yolundan gelen meşhumlar ve tabirler hakiki hayat ve varlıklarla şairlerin alakalarını kestirmiş, onlara kelimelerden kurulmuş bir uydurma âlem yarattırıştır. Mesela göz, kirpik, kaş onların hayalinde tig, şimşir hançer, tir, keman, nirvek, nize, nişter kelimeleri haline geçmiştir. Bunlarla hemen şu terkipler yapılmıştır: Tigzen, şimşirgüdaz, hançerbekef, tirendaz, kemankeş, niivekeşken, nizebaz, nişterkeş gibi. Bu hal divan şairlerini tabiattan ve tabiiikten uzaklaştırmış; uydurmacı, mübalağacı ve teferruatçı yapmıştır. Derinlik meşhumundan mahrum eski minyatürler gibi en ince teferruat dolu, fakat umumi görünüşünde tamamı ile sun'i kalmıştır*⁵⁰.

Yukarıda ortaya koyduğu değerlendirmeyi sürdüren Yücel, Osmanlı eğitim sistemine ve genel itibarıyla İslam medeniyet sahasına damga vurmuş medreseler ve bunların eğitim programları doğrultusunda yetişen âlimlerin ortaya koyduğu, o günkü çevrelerde fazlasıyla ehemmiyet gören, Osmanlı dönemi Anadolu ve Balkan havalisinin İslamlaşmasında önemli rol oynamış kimi eserlerin, hakikati anlatmaktan bir hayli uzak ve hatta hakikat dışı bilgiler içermesi üzerinde de durmaktadır:

⁴⁸ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 142.

⁴⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 144.

⁵⁰ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 152.

(Muhammediye) gibi halka yayılmış eserlerde görülen bu hurafelerle dolu telakkilerden başka, medresenin eski Yunandan aldığı kâinat telakkisi vardır ki bütün divan edebiyatına müessir olması bakımından burada ondan da kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.⁵¹

Divan edebiyatı ile alakalı değerlendirmelerine bu edebiyatın temel beslenme kaynaklarından hareketle devam eden Yücel, divan edebiyatının klasik olup olmaması meselesi üzerinde durmakta ve divan edebiyatı sahasında ortaya konan eserlerin yeni medeniyet ile eski medeniyet arasında vuku bulan kopukluğunun nedenini din olarak göstermektedir. Onun bakış açısıyla edebiyat, dinlerin muayyen naslarını ele almaktan, öğreticilik vasıflarını önemsemekten beri olmalıdır. Geçmişte Türk milletinin varlık meselesinde önemli bir yere sahip olan, milli kimliği inşa edici kültür ile bugün de dünyanın evrensel mirasına kapı aralayacak değerlere yer vermesi gereken bir disiplin olarak edebiyatı tarif eden yazar, değerlendirmesini bu esaslar üzerinde dile getirmektedir:

Bu noktayı çok iyi anlamalıyız. Bir edebiyat müessesesinin klasik olabilmesi için o edebiyatın kendinden önceki edebiyatlardan biriyle tekâmül bağı bulunması, milli veya âlemşümül bir kıymet alması ve kendinden sonraki edebiyat müesseseleri için dış ve iç bakımından bir örnek olabilmesi gerekir. Bundan başka klasik denilebilecek edebiyatların belli kaideler ortaya koymaya ve onların içinde yaratıcılığa imkân vermesi de şarttır. Bunun için belli başlı dinlerin muayyen naslarından kurtulması ve layık olması bir zarurettir. Rönesansını yapmamış bir cemiyette ise hayatta ve edebiyatta layıklık mümkün olamadığına göre divan edebiyatının layık ve klasik olabilmesi hatırdan bile geçemez⁵².

Edebiyat ve sanata milliyetçi bir açıdan⁵³ yaklaşan Yücel, son bin yılda Anadolu sahasında etkili olan edebiyatı bu bakımdan fazlasıyla eleştirir. Zira ona göre milli edebiyat halkı anlatan edebiyattır. Okunduğu zaman o milletin bir ferdinin duygularını, düşüncelerini besleyen gerçeklerin anlatılması yeterlidir⁵⁴. Bu çerçevede divan edebiyatını milli bir edebiyat olmamakla ve başka milletlerin etkisinde gelişmiş bir edebiyat olmakla eleştiren Yücel, bu edebiyatın dünü, bugünü ve yarını içinde saklamadığından dolayı milli bir edebiyat olamayacağını ifade eder⁵⁵. Zira bu edebiyatta baskın bir yere sahip olan ümmet anlayışı milli olan bütün değerleri ketm etmiş ve hatta yok etmiştir. Öyle ki biçim bakımından Fars edebiyatının etki sahasında olsa bile içerik bakımından milli olabilecekken, bunu

⁵¹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 145.

⁵² Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 149.

⁵³ Ali Dündar. "Hasan Ali Yücel'de Dil ve Düşünce". *Hasan Ali Yücel'e Armağan*. Editör. Ali Coştueroğlu, Mehmet Emirlioğlu, (Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları, 1997),116.

⁵⁴ Özdenoğlu, *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi* 76.

⁵⁵ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150.

önemsemeyen bir edebiyat olarak halktan uzak kalmış ve belli bir sınıfın edebiyatı olagelmıştır:

*Nasıl milli olabilirdi ki Ümmet kültürü, onda millet mefhumunu yutup eritmiştir. Divan edebiyatı, ortak İslam medeniyetinin şekillerini alıp içini kendi milletinin eski çağları ve yeni yaşayışları ile dolduracak yerde, hikâyeye mevzularını bile yabancı ellerde olup biten maceralardan seçmiş bulunuyor.*⁵⁶

Divan edebiyatını reel yaşamdan kopuk bir edebiyat olarak görmektedir. Bin yıldan fazlaca bir zaman diliminde etkili olsa da halkın yaşamına dair değerleri reel çerçevede ele almamakla suçlamaktadır. Yerel ve kadim kültüre ait kahramanlara yer verilmediği üzerinde duran Yücel, özellikle mesnevîde ele alınan konular gibi, kahramanların da yabancı olduğu hususunu eleştirmekte, divan edebiyatını ve şairlerini kendi kültür havzalarından fazlasıyla uzak kalmakla itham etmektedir:

*Onun içindir ki divan edebiyatının başlıca eserleriyle bugün bir insanın ruhunu terbiye etmeğe imkân yoktur. En kuvvetli âşık tipi, her iki manasında, Mecnundur. Belli başlı bir kahraman tipi gösterilemez. Halk edebiyatımızı dolduran birçok kahraman tipleri divan edebiyatı için beğenilir bir mevzu olamamıştır. Efrasiyap, Turanlı bir kahraman olarak divan edebiyatı şairlerinin eserlerinde değil, Firdevsi'nin Şehname'sinde yaşar. Teferruatı ait güzelliklerini belki bugün bile sevmemiz mümkün olan divan edebiyatı ne milli, ne beşeri kültür itibarı ile hiçbir suretle bizi doyuramaz.*⁵⁷

Yücel, halk arasında yaygınlık kazanmış, sürekli bir hâlde okunan eserlerin dahi halkın milli değerleriyle alakalı en ufak bir şeyden bahsetmediğini, kadim bir geleneğe sahip Türklerin kültür hazinelerini okuyucuya aktarmak, onları milli bir şuur kazandırmak namına hiçbir şey yapmadıklarını ısrarla dile getirir:

*Bunun için, Divan edebiyatının kendi güzellik bakımınca en yüksek addedilen eserleri de halka yayılamamıştır. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'si, Fuzuli'nin Hadikatüs-sü'eda'sı gibi halkça tanınmış ve okunmuş eserlerde halka kendi benliğini, milli ananelerini tanıttacak, andıracak, milli şuurunu uyandıracak tek bir söz yoktur.*⁵⁸

Halk edebiyatının halkın ruhundan doğan ve halkın ruhunu gösteren⁵⁹ bir edebiyat olması hasebiyle milli bir nitelik taşıdığını ifade eden Yücel, divan edebiyatının “tabiattan ve tabiiikten uzaklaşmış, uydurmacı, mübalağacı ve teferruatçı şairlere sahip ölü bir

⁵⁶ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150.

⁵⁷ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 151.

⁵⁸ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 151.

⁵⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 25.

edebiyat olduğunu ifade eder⁶⁰. Arap ve Fars edebiyatı ve din çerçevesinde meydana getirilmiş, kendi gelenek ve değerlerinden meseleler ihtiva eden divan edebiyatını, yüzlerce yıllık süreçte Türk devletlerinin içerisinde etkili olmuş, Türk şairleri tarafından taklit edilmiş dar ve sığ bir konu dağarcığına sahip gayri milli bir edebiyat olarak değerlendirmektedir:

Milli kültüre yararı dokunmayan Divan edebiyatı beşeri kıymeti itibariyle de çekilen emeğe uygun bir değer taşıyor. İnsanı görüş ve gösterişte, beşer tabiatını canlı bir noktadan yakalayıp anlatacağına, dış tasvirleri ve kelime oyuncakları yaparak teferruatla uğraşmıştır. Eski Yunan edebiyatının bugün bile yaşayan ve bilhassa XV. asırdan sonra bütün medeni milletler edebiyatına örnek olan eserlerindeki ölmeyen taraf, türlü çağlar ve devirler üstünde, insanlığın değişmeyen ruhi' zaaf ve kuvvetlerini sevgide, öçte, kıskançlıkta, işte ve kahramanlıkta gösterebilmiş olmasıdır. Divan edebiyatında bu cihet pek zayıftır. Kendi milletinin olmayan ve 20-25'i geçmeyen sayılı mevzular içerisine kapanıp kalması ve yaratıcı kudretini ancak bu mevzuların tebliğ ve ifadesinde gösterebilmesi böyle beşeri bir kıymet almaktan divan edebiyatını tamamı ile mahrum etmiştir.⁶¹

Sonuç

Edebiyat bir milletin en önemli değeri, halkın en önemli kazanımı, geleceğin inşasında en önemli silahıdır. Kadim bir geleneğin sürdürücüsü olan Türkler, İslam öncesi dönemde milli şuur ve ruhun özelliklerini uhdesinde barındıran güçlü bir sözlü ve yazılı edebiyat meydana getirebilmişlerdir. Bununla beraber İslam dini ve Müslüman halklar olan Arap ve Farslarla tanışınca İslam dinin değer ve anlayışının yanı sıra bu iki kadim ve güçlü olan sahanın varlığının nişanesi kültürlerini de almış ve uzun yıllar boyunca kendilerine mal etmişlerdir. Kadim ve güçlü geleneklere karşı durabilecekleri milli ve manevi şuurunu bir kenara bırakan Türk şair ve yazarlar, bu yenedünya içerisinde ciddi ve nitelikli eserler meydana getirirler de çok azı milli ve manevi döneme ait değerleri uhdesinde barındırmıştır.

Edebiyat, bir milletin başlangıç döneminden günümüze şairler ve yazarlar tarafından ortaya konulmuş olan müktesebata ait zengin verileri, sonraki neslin varlık değerinde etkili bir kaynak meydana getirmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sahada ortaya konulan müktesebatın yazar ve eser arasında var olan ilişkiyi ortaya koyma konusu da modern dönemde ilgili çalışmaların farklı bir bakış açısıyla ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple edebî eserin, bizatihi kendisi tarihin konusu olduğu gibi tarihin inşasında da önemli bir

⁶⁰ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150-153.

⁶¹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 151.

kaynak olmuştur. Dönemi ve halkın değerleriyle yaşam biçimlerini ele alıp işleyen ve bu değerler çerçevesinde halka yol gösteren edip ve eserleri dikkatle analiz etme gereği duyulmuştur. Bu amaçla modern dönemin yeni veriler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi ve yeni bir dil ile dönem eserinin inşasına eğilmek maksadıyla Hasan Ali Yücel gibi önemli bir entelektüel tarafından “Türk Edebiyatına Toplu Bakış” adlı eser meydana getirilmiştir. Söz konusu eserinde, milletin tarih boyunca meydana getirmiş olduğu müktesebatı tarihin şahitliğinde olumlu ve olumsuz yönleriyle bir araya getirip değerlendirmektedir.

Bu havzanın kaynakları etrafında meydana getirilen divan edebiyatı, İslam medeniyeti verileri ile Arap ve Fars geleneklerini ele alıp işlemekten ötürü milli şura yaslanmış olan ve onuncu asra kadar etkisini devam ettirmiş olan sözlü ve yazılı edebiyat dönemi ile arasına duvarlar örmüş bir başka ifade ile kadim anlayışa sırtını dönmüştür. Genç Cumhuriyetin önemli devlet adamı ve düşünce adamlarından olan Hasan Ali Yücel, “Türk Edebiyatına Toplu Bakış” adlı çalışmasında ilgili değerler etrafında oluşup bin yıl gibi bir süreç boyunca varlığını sürdüren divan edebiyatı geleneğini zihin, siyaset, dil ve muhteva bağlamında eleştirmiştir. Aynı saha içerisinde önemli eserler ortaya koyan Türk milletinin tarihi değerini, milli şuur esaslarını ve kültürünü eserlerin konusu ve işletim esası haline getiren Ali Şir Nevâî, Mevlana ve Yunus Emre’yi ise örnek alınmaları hususunda farklı bir kefeye koymuştur. Çalışmanın genelinde divan edebiyatını ve ilk dönemden itibaren etkili çalışmalar ve eserler ortaya koyan şair ve yazarları eleştirmekten geri kalmayan yazar, kimi yerlerde ise dönem ve şairlerle alakalı olarak “Sinan Paşa ve Tazarrunâme” örneğinde olduğu üzere olumlu görüşler serdetmektedir.

KAYNAKÇA

- Bolulu, Osman. “Hasan-Âli Yücel’in Şiirleri ve Şairliği”, *Hasan Ali Yücel Günleri*, 26-27 Aralık. Ankara: Edebiyatçılar Derneği 1997,126-127.
- Dündar, Ali. “Hasan Ali Yücel’de Dil ve Düşünce”. *Hasan Ali Yücel’e Armağan*. Editör. Ali Coşturoğlu, Mehmet Emirlioğlu, (Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları, 1997),116.
- Emirlioğlu, Mehmet. *Hasan Âli Yücel*, Ankara: Emel Yayınları, 1967.
- Feyzioğlu, Nesrin. “*Garib-Name Üzerinde Bir İnceleme*”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Erzurum 1996.
- Karakoç, Kani İrfan. “*Ulus-Devletleşme Süreci Ve Türk Edebiyatı’nın İnşası (1923-1950)*”, Doktora

- tezi, Bilkent Üniversitesi,2012.
- Kaval, Musa. Yunus Emre ve Mevlâna'nın Eserlerinde İnsan ve Tekâmülü, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2013),101-122.
- Kerimoğlu, Canan. "Hasan Âli Yücel'in Dil Ve Edebiyata Bakışı", *Hasan Âli Yücel*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kiremitçi, Ferdi. XX. Yüzyıl Türk İslam Edebiyatı Tarihi", *Türk İslam Edebiyatı*, Editör. Metin Hakverdioğlu - Aynur Kurt, İstanbul: Lisan yayıncılık,2019.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. 3.Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1972.
- Oğuzkan, A. Ferhan. "Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri", Editör. H. Bahir Sorguç, Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayınları, 1987.
- Özdenoğlu, Şinasi. *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi,1949.
- Özen, İbrahim. "Hasan Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 2521-2532, Ankara-Turkey, 2521-2532.
- Polat, Ali Ekber. "Hasan Ali Yücel Dönemi ve Plastik Sanatlar", Yüksek Lisan Tezi, Trakya Üniversitesi Edirne 2011.
- Safa, Peyami. "Hasan Âli Yücel", Son Havadis, İstanbul, 11 Mart 1961.
- Uçar, Ayhan. "Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde Orta Öğretimde Gerçekleştirilen Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi", Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi Ankara, 2009.
- Uraz, Murat Hasan. *Âli Yücel: Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları*, İstanbul: Semih Lütfi Yayınevi, 1938.
- Uygur, Mermi. *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1975.
- Yağcı, Öner. "Hasan Ali Yücel, İnsan Ve Edebiyat", *Hasan Âli Yücel*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yasul, Yüksel Bilkay "Hasan Ali Yücel'in Din ve Tanrı Anlayışı" Yüksek Lisan Tezi, Erciyes Üniversitesi Kayseri 2019.
- Yurdakul. Şükran, "Hasan-Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği", *Hasan Ali Yücel Günleri*, 26-27 Aralık. Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1997),101.
- Yücel, Hasan Ali. *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.
- Yücel, Hasan Ali. *Edebiyat Tarihimizden*, İstanbul: İletişim Yayınlar, 1989.
- Yücel, Hasan Âli. *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932.